

BIO DIVERSE

FRÅN CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD • ÅRG 23 • NR 2-3, 2018

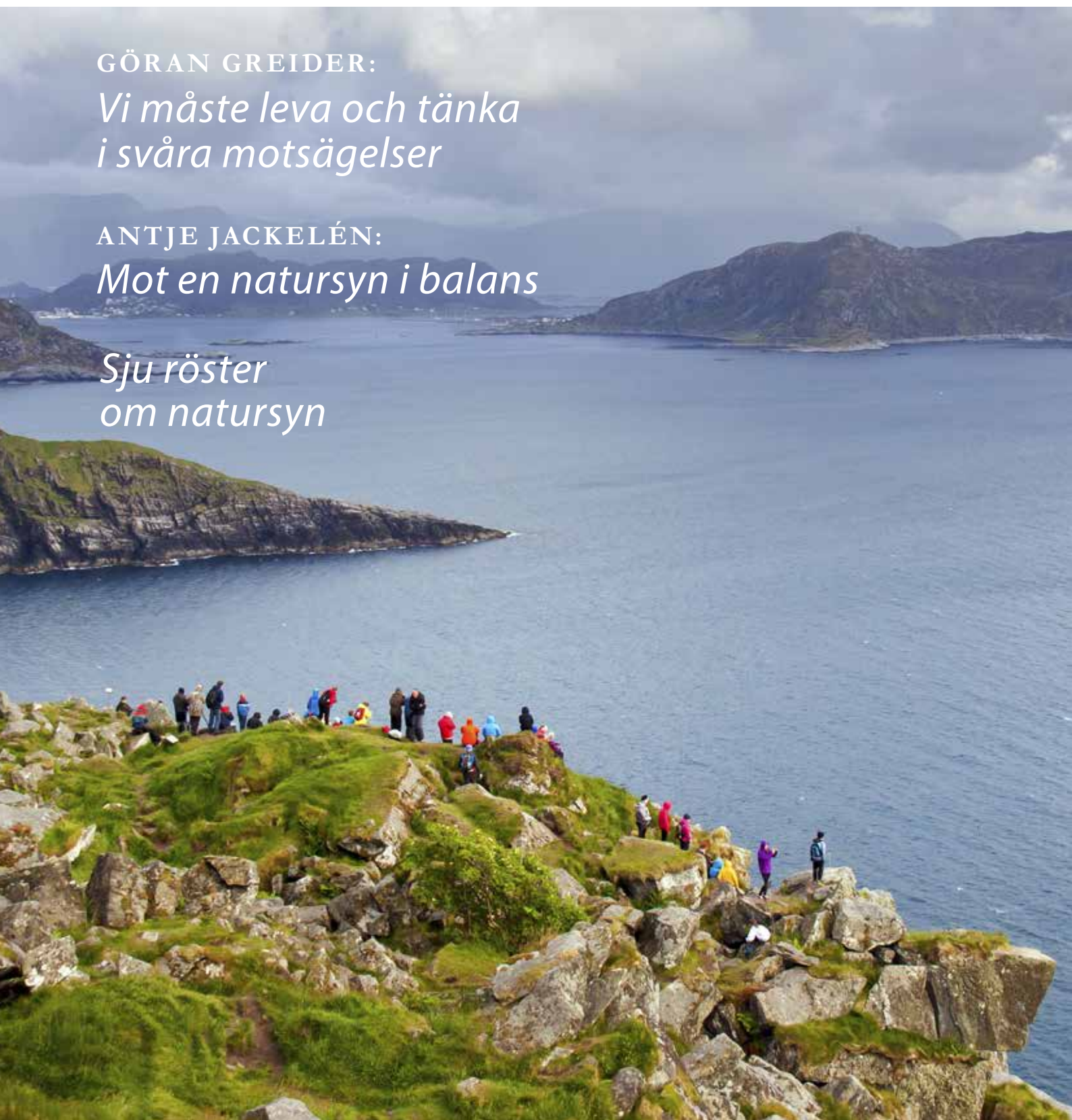
GÖRAN GREIDER:

*Vi måste leva och tänka
i svåra motsägelser*

ANTJE JACKELÉN:

Mot en natursyn i balans

*Sju röster
om natursyn*

TEMA: NATURSYN

Nummer 2-3, 2018

Biodiverse är en tidskrift från CBM, Centrum för biologisk mångfald. Den utkommer med ca fyra nummer per år och tar upp aktuella ämnen och händelser inom svensk naturvård och internationell naturvårdsutveckling kopplat till biologisk mångfald.

ISSN:1401-5064

Ansvarig utgivare

Tuija Hilding-Rydevik, CBM

Redaktion och produktion

Redaktör: Annika Borg, CBM

Gästredaktör: Johnny de Jong, CBM

Box 7016

750 07 Uppsala

Tel 018-67 12 12

E-post: biodiverse@slu.se

www.biodiverse.se

Upplaga

5 700 ex

Tryck

Lenanders Grafiska AB

Artikelförfattare i detta nummer:

Respektive författare står för innehållet i artiklarna.

Patrik Baard	Johnny de Jong
Joakim Boström	Gudrun Kuhmunen
Annika Borg	Pauline Palmkrantz
Hjalmar Croneborg	Hilda Runsten
Torbjörn Ebenhard	Malin Sahlin
Erica von Essen	Benedict Singleton
Diana Garavito	Håkan Tunón
Bermudez	Anna-Karin Utbult
Carina Green	Almkvist
Göran Greider	Fredrik Widemo
Antje Jackelén	

Centrum för biologisk mångfald

Centrum för biologisk mångfald (CBM) bedriver forskning, utrednings- och kommunikationsverksamhet om relationen mellan biologisk mångfald och samhälle. CBM kombinerar forskning inom naturvetenskap, humaniora, och samhällsvetenskap i ämnesöverskridande projekt, vilket ger unika möjligheter att utveckla helhetskoncept för att förstå biologisk mångfald. CBM är en del av Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, och Uppsala universitet.

Ledaren

Om oss, kvarkar och natursyn

Jag och du, alla människor, naturen och allt på jorden byggs upp av det vi idag ser som den minsta beståndsdelen av materien, kvarkar. Allt levande på jorden – jag, du, alla människor, naturens växter och djur – ingår i cirkulationen av vatten, näringsämnen, med mera, det vill säga det kretslopp som driver livssystemet jorden. Inför liv och död, materiens beståndsdelar och kretslopp är vi människor likadana och ett med det vi kallar naturen. Men sedan våra gemensamma förfäder för 2 miljoner år sedan utvandrade från Afrika har vi utvecklat olika kulturer och förhållningssätt till exempel i relation till naturen. Med naturen menar jag växter, djur, ekosystem, det vill säga allt levande och dess samspel med den geologiska och kemiska miljön och processerna.

Detta nummer av Biodiverse ger en översikt av olika synsätt på människans relation till och position i naturen, det vill säga natursyn. Det är ett utsnitt och en ögonblicksbild av tiden vi lever i just nu. Men människan har sedan sin uppkomst haft en relation till och uppfattning om naturen. Ett synsätt som har blivit ett eget forskningsfält är hypotesen om "biofili". Biofilhypotesen föreslår att människans beroende av naturen går långt bortom enkla materiella och fysiska behov. Beroendet handlar även om grundläggande behov av estetisk, intellektuell, kognitiv och även andlig mening och tillfredsställelse. Och att detta beroende är nedärvt och är del i vår arts evolutionära arv.

En viktig drivkraft i den mänskliga kulturella utvecklingen har varit och är nytänkande människor och möten mellan olika sätt att förstå världen. Vi behöver dem som förvaltar existerande synsätt och vi behöver dem som driver fram nya, ibland utmanande sådana. I dessa tider behöver vi människor som förvaltar idealen om demokrati, jämställdhet, solidaritet och tron på en gemensam och fredlig framtid på jorden. Samtidigt behövs nytänkande och uppfinningsrikedom för att förebygga och anpassa oss till klimatförändringar samt för att hitta de nya synsätt och handlingar som skapar en hållbar framtid för människans samspel med mångfalden i naturen. Det behövs synsätt som ser till människans materiella och fysiska behov men som också ser till behoven av andra värden. Vi behöver komma ihåg våra likheter men också kunna tala om och hantera olikheter som till exempel natursyn.

Foto: Annika Borg

TUIJA HILDING-RYDEVIK, FÖRESTÅNDARE CBM

Om omslaget

Vilken plats har människan i naturen, och vad händer när vi betraktar den? Är vi människor en del av naturen, eller är vi något helt annat och väsensskilt? Ämnet natursyn väcker frågor som kommer in på vetenskapssyn, existensiella villkor, rätten att bruka, ansvaret att vårda.

Bilden visar fågelskådare uppradade på en klippa på ön Runde, Norge, för att spana efter Lunnefåglar.

Foto: Torbjörn Kåpe/Azote

I detta nummer:

- 4 Johnny de Jong:
Vilka glasögon har du på dig?
- 5 Sju röster om natursyn
- 6 Hilda Runsten:
Bonden skapar naturvärden
- 7 Malin Sahlin:
Den vilda skogen
- 8 Fredrik Widemo:
Vårda vilda värden
- 9 Gudrun Kuhmunen:
Natur och människa i ömsesidigt samspel
- 10 Joakim Boström, Pauline Palmcrantz, Anna-Karin Utbult Almkvist:
Natursyn och naturvärden ur ett lokalt perspektiv
- 12 Erica von Essen:
Samma språk – olika natursyn
- 14 Carina Green:
Att kombinera olika natursyn
- 16 Diana Garavito Bermudez:
Med naturen som levebröd och arbetsplats
- 18 Patrik Baard:
Värdet av variation
- 20 Benedict Singleton:
Hur många natursyner finns det?
- 22 Antje Jackelén:
Mot en natursyn i balans
- 26 Göran Greider:
Vi måste leva och tänka i svåra motsägelser
- 28 Johnny de Jong:
Föreställningar om naturen – Hur hjälper det oss i naturvårdsarbetet?
- 30 Hjalmar Croneborg:
En blågrön pärla
- 32 Nya publikationer

5

Foto: Carina Green

14

28

Foto: Diana Garavito Bermudez

16

17 oktober i Stockholm: Mångfaldskonferensen 2018 om Biologisk mångfald och samhällsutveckling – nya vägar framåt?

Konferensen kommer spelas in och kan ses i efterhand.

Läs mer på www.slu.se/mk18

Foto: Johnny de Jong

GÄSTREDAKTÖR JOHNNY DE JONG
HAR ORDET:

Vilka glasögon har du på dig?

Under åren 2001 till 2005 bedrevs flera stora forskningsprogram vid CBM, bland annat ett som gick under namnet Naturvårdskedjan. Det resulterade i ett stort antal vetenskapliga publikationer, rapporter och en bok, *Naturvårdskedjan – för en effektivare naturvård* som kom ut 2011. Naturvårdskedjan studerade kopplingen mellan olika faktorer inom naturvårdsarbetet med syftet att identifiera eventuella svaga länkar i naturvårdsarbetet. Förekomsten av svaga länkar ger en ineffektiv naturvård. En sådan potentiell svag länk var konflikter inom naturvården, bland annat konflikter om vad som är naturvård. Hur har det gått sedan dess? Har konflikterna i naturvårdsarbetet minskat? Nej, knappast. Inom vissa sektorer är det nog snarare tvärtom, och anledningen till det här temanumret är att just olika syn på naturen är en viktig orsak till konflikterna.

Med natursyn menar vi här hur man betraktar naturen och vilken relation man anser sig ha med naturen. I detta ingår vad vi menar med värdefull natur (respektive värdelös natur), vad i naturen som ger inspiration, rekreation och hur man ser på människans användning av naturen. Här finns också en koppling till vad man anser vara en hållbar användning.

Vi har bett ett antal personer som är aktiva inom olika näringar, eller i olika organisationer, att beskriva sin natursyn, och berätta hur deras natursyn vuxit fram. Det är väldigt korta berättelser och givetvis inte någon fullständig beskrivning av värderingar och tankar. Urvalet är dessutom litet och flera stora och viktiga aktörer inom naturvårdsarbetet finns inte med, till exempel representanter från myndigheter eller skogsbolag. Det ska helt enkelt ses som ett antal exempel, och gör inte anspråk på att vara fullständigt. Vi har också bett en forskare från SLU att reflektera över bidragen.

CBM bedriver en hel del forskning kring människors värderingar och natursyn. Detta presenteras också i temanumret. Även om naturvård är ett relativt nytt begrepp så har naturens värden diskuterats i århundraden och synen på naturen har växlat mycket. Historiskt är det filosofer och teologer som har ägt frågan, och för att få en ordentlig historisk tillbakablick har Svenska kyrkan genom ärkebiskop Antje Jackelen bidragit med en artikel i temanumret. Slutligen har vi bett Göran Greider, samhällsdebattör med stort engagemang när det gäller naturvård, att filosofera kring begreppen som vi använder i temanumret. Vi på CBM hoppas på en trevlig lässtund och förhoppningsvis en och annan aha-upplevelse när det gäller svensk naturvård.

Synen på naturen

NÅGRA ORD FRÅN REDAKTÖREN

I detta nummer vänder vi oss till en vidare krets skribenter än vad vi brukar, för att kunna belysa begreppet natursyn.

Vi vill fördjupa bilden, därför att verkligheten är komplex. Och denna komplexitet måste tas i beaktande när vi diskuterar de problem och hot vi står inför när det gäller biologisk mångfald. Det blir tydligt, särskilt i konflikterna kring naturvård, brukande och miljöhot, att olika ståndpunkter och argument inte bara handlar om forskning och fakta utan också om tradition, kultur, känslor och identitet.

Natursynen påverkar hur naturen värderas, och vilka naturvärden som ges utrymme och tyngd i beslutsfattande. Vilken bakgrund, uppväxt, upplevelser och erfarenheter har du, som färgar hur du ser på naturen? Vad ger det dig för filter som gör att du silar bort vissa argument och tar till dig andra? Vilka fakta tycker du är trovärdiga, och vilka inte?

Vi kan inte alla enas om en natursyn som är rätt utan poängen med detta nummer av Biodiverse är att medvetandegöra de grundantaganden som kan ligga under ytan hos olika aktörer – och som gör att vi så lätt pratar förbi varandra. Kanske måste vi till och med försöka lyfta oss själva ut ur det begreppsliga sammanhang vi befinner oss i. ”Jag står inte ens ut med ordet natursyn” skriver Göran Greider i sin krönika på sidan 26. För honom vittnar begreppet i sig om en objektifiering, och i förlängningen exploatering, av den natur (detta stora, komplicerade begrepp!) som vi människor är en del av. Hans uppmaning är att vi måste se den position vi själva intar, och våga tänka i svåra motsägelser. Inte antingen eller, utan både och.

ANNIKA BORG

Foto: Håkan Tunön

Sju röster om natursyn

Vi tycker att det är viktigt att försöka fånga upp och synliggöra den variation som finns när det gäller människors natursyn och förhållnings-sätt till naturen, men hur gör man det i ett nummer av Biodiverse? Förutom stor variation kan det vara ganska komplext och svårt att sätta fingret på exakt vad som ger inspiration i naturen och vad som är viktigt. Vi valde en modell med flera korta artiklar av sju olika aktörer, som i en kort text fick i uppdrag att beskriva sitt förhållande till naturen. Vi har sedan låtit Erica von Essen, forskare i miljökom-munikation, analysera likheter, olikheter, eventu-ella mönster i berättelserna och sätta in dem i ett större perspektiv. Vi har kallat hela sektionen ”Sju röster om natursyn”. De aktörer som vi valt ut är en

blandning av mindre organisationer, som kanske inte hörs så ofta i debatten, och större organisatio-ner som har ett större inflytande.

Det finns en mängd andra frågor som är nära kopplade till natursyn, och som handlar om håll-barhet, om bevarande och om brukandets förut-sättning. Här ryms skogspolitik, jordbrukspoli-tik, internationella konventioner och miljömål. Det är stora och viktiga frågor, som har och kommer att adresseras i CBM:s arbete och i Biodiverse. I just detta nummer har vi dock valt att inte fördjupa oss i dessa frågor utan avgränsar oss huvudsakligen till vad naturen har för betydelse för olika människor, och hur den värderas och inspirerar.

JOHNNY DE JONG

Bonden skapar naturvärden

Bonden, eller brukaren, är nyckeln till både bevarandet och utveckling av den biodiversitet vi behöver värna. Grunden för att göra hållbara åtgärder på lång sikt är ett livskraftigt jordbruk och en levande landsbygd, punktinsatser kan säkert göras på andra sätt, men för långsiktighet måste bevarande och utveckling av mångfald ingå som en självklar del i lantbruket.

Foto: Håkan Tunön

värde för alla, präglas av långsiktighet och hållbarhet och är basen för det gröna näringslivet.

När ägandet hotas skapar det gröna näringslivet mindre samhällsnytta. Jag vill tillägga att den lilla människans vård om "sin plats på jorden" inte nog kan överskattas. Min tro på en stark äganderätt och frihet under ansvar har säkert grundlagts genom arbetet på gården med återskapande av naturbetesmarker och andra insatser i odlingslandskapet.

Miljöåtgärder har för många inom lantbruket, tråkigt nog, kommit att förknippas med osäkerhet, försenade utbetalningar och stor osäkerhet inför kontroller. Här finns det en möjlighet att vända hela tonaliteten om vi från alla håll hjälps åt. Stoltheten i bondens miljöarbete måste komma tillbaka.

För ett hållbart brukande i framtiden behöver vi hitta nya metoder för att göra insatser på ett mer effektivt sätt än idag. Det finns gårdar som nog ligger så nära hållbart brukande som det går att komma, men i det stora hela så har vi stora utmaningar med ett beroende av fossil energi och samtidigt en stor problematik med konkurrens från import med betydligt högre miljöavtryck som vi måste hantera. I ett hållbart framtidsscenario skulle vi t.ex. behöva ha djurgårdar utspridda över hela landet, större diversifiering inom växtodlingen och förmodligen en helt annan struktur på hela jordbruket. En fråga som inte bonden har makten över till särskilt stor del, utan avgörs av konsumentens val.

Hållbarhet för mig är när vi lyckas med det kretslopp där vi kan existera med någon form av välstånd (vad nu det är) utan att äventyra de planetära gränserna. Jag växte upp på den första ekologiska mjölkgården i Norrland, mitt i ett Natura 2000-område. För mig är biologisk mångfald starkt förknippad med bondens känsla av stolthet i sitt arbete med att bruka jorden. Återställande av naturbetesmarker där nya rara arter varje år hittar tillbaks var ett lika givet samtalsämne vid bondens kaffebord, som skördenivå eller mjölkavkastning.

En nyckel för allt hållbarhetsarbete är äganderätten. LRF vill prata mer om "Det goda ägandet", vilket är ett samhällsintresse som skapar betydande

Foto: LRF

TEXT:

HILDA RUNSTEN,
KLIMATEXPERT PÅ LRF

Den vilda skogen

Skogens ekosystemtjänster är långt fler än att bara leverera virkesråvara. Alla de omistliga varor och tjänster som skogen levererar är beroende av ett fungerande samspel mellan arterna och den omgivande miljön.

Människans nyttjanderätt av naturen är förenad med ett stort ansvar. Den skog vi har behöver förvaltas med en helhetssyn för framtiden.

Att få uppleva levande skogsekosystem där naturen fått råda i århundraden, till och med årtusenden, där biologisk mångfald frodas och människans påverkan är liten, är få förunnat. En stor del av landets befolkning kommer nog inte heller att någonsin få göra det, då skogsbruket har omvandlat majoriteten av vårt skogslandskap i grunden. Skogen är dock så mycket mer än bara de träd som växer där. Den är summan av den mångfald av de arter som lever i ett samspel som är avgörande för en väl fungerande natur och som gör att skogen kan fortsätta leverera alla de ekosystemtjänster som är omistliga för samhället.

Det finns värden som inte går att räkna i kronor och ören. Till exempel att få känna den magiska doften av en doftticka och få upptäcka den myllrande artrikedomen som kan finnas i den döda veden av ett enda träd som fått leva länge och dö långsamt. Eller privilegiet när en familj med lavskrikor gör dig sällskap på din skogsvandring. När hjortronen som växer i skogen har mognat eller när du kan fylla din svampkorg känner du dig rik. Det här är värden som ännu finns, och som har funnits långt innan vi människor började manipulera naturen och bestämma vad som ska växa var.

Från vidsträckta naturskogslandskap med hög biologisk mångfald har vi gått till ett starkt fragmenterat landskap där vår skog delas in i "bestånd", och värdet räknas i kronor per kubikmeter – oavsett om det handlar om en

granodling eller en variationsrik naturskog. Träden finns där och vi är så vana att se dem att vi inte längre verkligen ser dem. Alla kan skilja på en åker och en äng, och troligen kan de flesta skilja på en skogsodling och en naturskog. Men även om man stannar till och förundras över en riktigt gammal tall, är det nog sällan man stannar upp och funderar över hur det viktiga samspelet mellan den och en lång rad andra arter fungerar.

Men behöver vi verkligen veta allt detta? Räcker det inte med vetenskapen att biologisk mångfald har en direkt koppling till funktionen av merparten av skogens ekosystemtjänster? Vi står just nu inför slutfasen av en total landskapsomdaning av skogslandskapet i Sverige, utan att veta vad detta kommer att leda till i framtiden. Majoriteten av skogens hotade arter kan inte bevaras genom annat än att deras livsmiljöer bevaras. Samtidigt fortsätter värdefulla skogar att förstöras när "skogsbestånd" avverkas utan en större och övergripande landskapsanalys. Och även om man lämnar sju procent i hänsyn vid avverkning av en naturskog så har fortfarande 93 procent försvunnit, och nästa lämpliga livsmiljö kanske ligger långt bortom arternas möjlighet att sprida sig.

Skogen är så mycket mer än bestånd. Skogen är ett myllrande liv av växter och djur, och insikten om att den har ett skyddsvärde behöver återspeglas i hur den brukas. Människans rätt att nyttja vår gemensamma natur är förenad med ett stort ansvar att förvalta den väl i dag, i morgon och i framtiden.

Foto: Annika Borg

Foto: Naturskyddsföreningen

MALIN SAHLIN, SAKKUNNIG
I SKOGSFRÅGOR
NATURSKYDDSFÖRENINGEN

Vårda vilda värden

Jägarnas syn på naturvärden och naturvården präglas av brukande och skötsel, snarare än att minimera mänsklig påverkan. Förvalta snarare än att skydda. Bruka utan att förbruka. Vara en del av naturen, snarare än att ställa sig på sidan av den. För jägare är det självklart att människan är en del av ekosystemen, bland annat som toppredator. "Naturligt" inkluderar människan.

Jakt är att bruka den biologiska mångfalden. Vi jagar för att få viltkött och för naturupplevelsen, men också för att reglera viltstammarna. Vi begränsar skador på grödor och skog genom att jaga älg och vildsvin, men skyddar även häckande skräntärnor och brushanar genom att jaga mink, räv och kråka. De flesta jägare sätter dock rekreativt värdet främst. Många känner sig aldrig så nära naturen som när de jagar; de ser jakt som en livsstil och ett förhållningssätt till omvärlden, snarare än en hobby.

Vi lever liksom alla andra arter av landskapet. Vi påverkar och påverkas och kan inte ställa oss utanför ekosystemen. I mina ögon ska vi ha och aktivt förvalta livskraftiga stammar av alla våra inhemska arter, men det är inte mer "naturligt" att en varg slår en älg än att jag skjuter älgen. Om man kan prata om ekologiska roller så har människan också sådana, precis som andra arter.

För mig har ekosystem naturvärden, och mer artrika system har högre värden. Ett rikt växt- och djurliv ger större resiliens, bättre förutsättningar för viltet och en större naturupplevelse. Naturvärdet är en del i rekreativt värdet i landskapet, och tvärtom. Jag klarar inte helt att särskilja de två begreppen.

Brukade landskap kan hysa stora naturvärden, som ofta delvis upprätthålls genom markanvändning, inklusive jakt. Samtidigt hotas naturvärden genom ett alltmer intensivt brukande. Redan vid

förra sekelskiftet förordade Svenska Jägarförbundet landskapsperspektiv inom skogsbruket och betonade vikten av att vårda det vilda. Idag lägger svenska jägare 3 miljoner mandagar per år på att skapa goda förutsättningar för viltet, genom att skapa variation och gynna biologisk mångfald. Viltvård är naturvård.

Naturvården har tagit viktiga steg från ett alltför ensidigt fokus på skydd och fri utveckling, mot att förvalta naturvärden aktivt. Här finns dock mycket mer att göra, och vi behöver generellt mer fokus på hur vi brukar mångfalden hållbart. Inte bara försöker bevara den. För jägare är det en självklar och nödvändig utveckling mot ett mer hållbart samhälle.

Välskötta brynmarker gynnar biologisk mångfald och ger viltet föda och skydd.

TEXT: FREDRIK WIDEMO,
FORSKNINGSANSVARIG PÅ
SVENSKA JÄGAREFÖRBUNDET

Foto: Fredrik Widemo

Natur och människa i ömsesidigt samspel

Min far skulle sätta upp en stuga i vårt sommarviste. Tidigare hade vi bott i tältkåta och tält, vilket hade fungerat bra med undantag av de långvariga regniga, kalla och blåsiga perioderna. Nu skulle en boning med tak, golv och spis byggas. Han hade sett ut en plats med dricksvatten, lä för vinden, rätt snömängd under vintern samt gjort en överenskommelse med marken. Allt detta var viktiga faktorer för far i hans val av plats. Jag lyssnade på hans plan och kände igen alla argument och speciellt det om att komma överens med naturen. Enligt vår kultur så hör naturen och människan ihop och lever i fredlig och fridfull samvaro och ömsesidighet med varandra. För att livet ska fungera så behöver människan kommunicera, komma överens och samarbeta med naturen. Ett traditionellt samiskt tänkesätt som utvecklat strategier och levnadssätt för ett liv i och med naturen. Därför var det viktigt för min far att boplaten skulle fungera i praktiken samt att han och marken var överens. Jag förstod och var enig i hans resonemang, men samtidigt var jag genom utbildningar jag genomgått och media starkt påverkad av majoritetssamhällets regelverk om byggande i naturen och ville även lyfta in den aspekten. Jag ställde frågan till far om han sökt tillstånd att bygga. Han tittade undrande på mig en stund och sa sedan att det är precis det han gjort. Han hade fått ett godkännande. Han och naturen var överens om att vi får låna marken så länge vi behöver den. Detta inkluderade även ett löfte om att vi med ödmjukhet kunde nyttja marken,

och den dag då vi inte längre behöver stället ska marken återställas tillbaka till naturen. Ett löfte och ett ansvar som jag alltid tänker på och som jag och mina barn idag verkar efter. Jag

Foto: Carl-Johan Ullst

fick inget svar på min fråga om bygglovsansökan. Den infallsvinkeln var inte central hos min far. Jag nöjde mig med hans svar. Idag tänker jag att hans överenskommelse med naturen är mer ansvarsfull än ett beslut från en myndighet hade blivit.

Vi samer har haft och har ett nära förhållande till naturen. Något jag är fostrad och upplärd i. Att kort beskriva det är inte enkelt, då det är så omfattande för ett naturfolk som samerna. Den här berättelsen beskriver en del av mitt förhållande till naturen - naturen för mig är en medpart i mitt liv, någon jag är beroende av och som jag strävar efter att ha en god och kärleksfull relation med. Även om jag emellanåt blir påverkad av byråkratiska regelverk och deras innebörd så återvänder jag alltid till min samiska natursyn. Berättare, forskare, författare, jojkare, konstnärer och slöjdare i Sápmi har i sina verk beskrivit en samisk förståelse av och förhållande till naturen. Natur och människa är beroende av varandra och måste samspela ömsesidigt med varandra. Ett samspel som skapar respekt och ansvar för en hållbar livsstil.

Jag och min familj har arvt överenskommelsen mellan min far och naturen, någonting som vi förvaltar med kärlek och respekt.

Foto: Daniel Olausson

TEXT: GUDRUN KUHMUNEN

Foto: Anna-Karin Ulbult Almkvist

Natursyn och naturvärden ur ett lokalt perspektiv

Att bruka naturen på ett långsiktigt hållbart sätt är centralt i hur vi ser på naturvärde. Det handlar också mycket om identitet, arv och kunskaper från ett liv i och nära naturen. Det skriver tre lokala naturbrukare, som här delar med sig av sin erfarenhet.

Ett liv i harmoni med naturen genererar ett naturligt lärande och insamlande av kunskaper som inte går att hitta vare sig i en bok eller på internet. En oskriven grundregel och en harmonisk utgångspunkt är att ständigt visa respekt för djur och natur i det man gör. Det är en bra grundpelare för alla som vistas i naturen, vare sig man är jägare eller fiskare, fäbodbrukare, bonde eller skogsbrukare eller vistas i naturen för att skåda fåglar, plocka bär och svamp eller paddla runt bland skärgårdens öar. Vi är tre lokala naturbrukare som förenats för att reflektera och fundera på frågor runt natursyn och naturvärden. Synen på naturvärden smälter för oss alla samman med identitet, arv, uppväxt, upplevelser och framförallt de kunskaper man samlat på sig under de stunder, timmar, dagar och år som man vistats ute i naturen.

Risk för konflikt? Man kan måna och värna om naturen och naturvärden på många olika sätt. Definitionen av vad som är att se som naturvärden

är många gånger oerhört mångfasetterad vilket lätt leder till konflikt och missförstånd i samhället och mellan olika intressegrupper.

Sett ur perspektivet som lokal naturbrukare förfasas man många gånger över resonemanget och metoderna då man från myndighetshåll vill bevara naturvärden och naturresurser. Det är idag alldeles för lätt att belägga en naturresurs eller ett naturområde med reservatsregler och förbud i tro och välvilja om att man på så sätt bevarar naturvärden in i framtiden. Medvetenheten om att det är omöjligt att konservera ett ekosystem tycks tyvärr saknas ibland. Den vackra betade hagmarken eller skärgårdsön är snart ett minne blott om man inte längre kan bedriva naturbruk där. Likväl som man snabbt tar död på kulturarv, månghundraåriga traditioner och hållbara bruksmetoder genom totalförbud eller ogenomtänkta regelverk.

Tyvärr måste man vara medveten om att även allemansrätten kan orsaka bekymmer för den

Foto: Roland Stenmån

Foto: Pauline Palmcrantz

Ett harmoniskt förhållningssätt till naturen och dess värden är för oss en grundförutsättning starkt sammanlänkad med möjlighet till fortsatt småskaligt naturbruk. Under den tillsynes lugna ytan döljer sig tyvärr en ständigt närvarande och stark oro gällande ändrade förutsättningar, trots goda intentioner inom internationella överenskommelser.

lokala naturbrukaren. Anna-Karin ger ett exempel och beskriver problematiken så här: ”Nu, i denna varma sommar när det tycks som om varenda människa vill ut i skärgården, så försöker vi finna ro och mat till våra djur på öarna men det är folk precis överallt. Jag för en ojämn kamp med turister som har lösspringande hundar och det finns en evig oro att det ska börja brinna. Ingen tycks förstå att öarna tillhör vår gård, att öarna är våra betesfält fast de inte har staket runt sig, bara vatten”.

Vad är då naturvärde? Att kunna leva i harmoni med naturen och få ta del av naturresurserna på ett långsiktigt hållbart sätt tillför bland annat rikedomar i form av ved, bär, svamp, ull, kött, mjölk och fisk. Våra respektive lokala naturbruk genererar dock mer än ved, eller mat på bordet. Den enskildes livskvalitet är hög, vi trivs med tillvaron och kan känna oss nöjda då vi bidragit till en levande skärgård, öppna landskap och upplevelser utöver det vanliga, detta samtidigt som vi faktiskt producerar mat.

Våra djur går på ett extensivt bete, de växer inte väldigt fort men det ger mat som produceras på marker som annars inte ens skulle vara i drift. Det är ett brukande anpassat efter naturens förutsättningar som håller raser och åldersgrupper vilka fungerar i den miljö vi arbetar, unga djur lär sig av de äldre, de hanteras ofta vare sig de kommer hem till sin fåbod eller flyttas på färja mellan öar. På så

sätt tillvaratas naturresurser och naturvärden på ett varsamt och långsiktigt hållbart sätt, förmodligen är detta naturbruk vinnare i längden. Framförallt visar det att det är fullt möjligt att producera livsmedel på annat sätt än i form av stordrift eller storskaliga monokulturer.

Ett naturnära levnadssätt innebär samtidigt ett stort ansvar och ett ständigt utbyte, ty den som överbeskattar naturresurserna har snart gjort slut på dem. Rent bildligt kan sägas att man inte ska säga av den gren man sitter på.

Vad kan man då som lokal naturbrukare bidra med till naturen? Det känns märkligt att oro kan ses som ett bidrag till naturen men många gånger kan det kännas som att det faktiskt är så. Oro inför framtiden, oro för rovdjur eller skogsbränder, oro gällande förändringar av klimat, ekosystem eller oro för att inte längre ha möjligheten att kunna bruka naturresurser på samma hållbara och långsiktiga sätt som gjorts av många tidigare generationer. Denna oro kan ses som ett tecken på medvetenhet om samspelet mellan människan och naturen. Genom att dela med sig av kunskaper och iakttagelser människor emellan kan man aktivt öka medvetenheten om naturens sårbarhet och hjälpa åt för att skapa långsiktigt hållbar förvaltning av naturresurserna. Med adaptiva regelverk, öppen dialog och stor hänsyn till den lokala naturbrukarens natursyn tror vi att möjligheterna ökar.

TEXTEN SKRIVEN AV:

Foto: Jenny Lundbäck

JOAKIM BOSTRÖM,
ORDFÖRANDE I FÖRENINGEN
KUSTRINGEN, SJÖKAPTEN
OCH LOKAL NATURBRUKARE
I KALIX SKÄRGÅRD

Foto: privat

PAULINE PALMCRANTZ,
FAMILJEFÖRETAGARE MED
LANTBRUKSVERKSAMHET
I SILJANSNÄS OCH
FÄBODDRIFT I KLÄBERGETS
FÄBOD, DALA FLODA

Foto: privat

ANNA-KARIN
UTBULT ALMKVIST,
SKÄRGÅRDSBONDE PÅ
MISSJÖ GÅRD, SLÖJDARE
OCH FAMILJEFÖRETAGARE I
S:T ANNA SKÄRGÅRD

Samma språk – olika

Det finns många gemensamma perspektiv i diskussionen om biologisk mångfald och natursyn, det ser man i de föregående artiklar där sju olika aktörer beskriver sin natursyn. Men det likartade språket döljer också uppriktiga skillnader såsom för vem naturen är till. På en samhällsnivå ser vi ibland intressekonflikter mellan sektorer, vilka förmodligen skulle kunna härledas till dessa skillnader.

Det sägs att oenighet uppstår när parter "talar olika språk". I fallet biologisk mångfald har det skett en konvergens, eller ett närmande, i debatten där samtliga samhällsaktörer nu tillsynes talar samma språk. Detta förefaller lovande i det att det kan överbrygga olikheter. Teoretiker hävdar bland annat att språkbruk till stor del formar tankesätt, så tillvida att använder man samma begrepp, så styrs man in på liknande perspektiv. Detta är nödvändigtvis inte fallet när det gäller de olika exempel på natursyn som framkommer i föregående artiklar. Konvergensen kring begreppsanvändningen är skenbar och har med form, inte innehåll, att göra. Här ser vi att man använder samma språk för att argumentera för olika ståndpunkter.

Finns det element i berättelserna om natursyn och hållbarhet som genuint delas? Självklart är alla överens om att naturvärden bör bevaras och att den biologiska mångfalden bör värnas. Det är också tydligt att man inte har en roll gentemot naturen, men ett flertal tillhörigheter såsom brukare, jägare och naturvän. Men när skribenterna gavs uppdraget att ge sin natursyn utifrån sina positioner, framkommer också tre huvudsakliga skiljelinjer: 1) för vem naturvärden ska bevaras; 2) vari själva "värdet" ligger; och 3) huruvida man ska sträva mot det framtida eller förflutna som tidsideal för naturen. Vi kan benämna det som inkonsekvent enighet, där det finns en gemensam uppfattning om naturvärden, biologisk mångfald och hållbarhet som ideal, men aktörerna fyller dem med olika värden, mening och kunskaper.

NATURVÄRDEN FÖR VEM?

För *vem* ska vi bevara naturvärden och värna om biologisk mångfald? Malin Sahlin anser att naturen har ett skyddsvärde, som har "funnits långt innan vi människor", och som går att separera från människans nytta. Det är således i först hand *för naturens egen skull* som man bedriver bevarande. Gudrun Kuhmunens perspektiv vittnar likaså om att bevarande är för naturen, då hon resonerar att naturvärden skall "återställas till" naturen, där prepositionen "till" snarare än till exempel "i" är väsentlig i att ge naturen en moralisk status och rättigheter.

Motsatt föreslås naturvärden vara till för *framtida generationer* av Anna-Karin Utbult Almqvist, Pauline Palmcrantz och Joakim Boström. De anser att man ska bruka naturen på ett sätt som skapar "såväl förutsättningar som framtidsutsikter för kommande generationer". De sistnämnda blir då de moraliska subjekten.

Fredrik Widemo tycks mena att det är människans nutida nyttjande och värderande, exempelvis i naturupplevelser, som inger värde i naturen. Enligt honom är rekreationsvärde och naturvärde svåra att särskilja. Detta utilitaristiska synsätt innebär att värden kallas för detta för att de värderas som så av någon agent, människan.

Slutligen uttrycks det en gemensam medvetenhet men också oro kring kommersialiseringen av naturvärden: reducerandet av naturen till värden i kronor och ören, och enligt Malin Sahlin, virkesråvara, och en ökande trend att naturvärden ska "säljas" till konsumenter inom en växande turistnä-

naturesyn

ring där människan upplever bristande naturkoppling. Det moraliska subjektet för vem naturvärden är till för, är därmed betalande konsument som inte nödvändigtvis har naturens långsiktigt bästa i åtanke. Hilda Runsten föreslår dock att konsumenters medvetna val just är nyckeln till hållbarhet.

TILLBAKABLICKANDE ELLER FRAMÅTRIKTANDE?

När skribenterna talar om målbilden för mångfald och hållbarhet använder de ord som tillför en tidsdimension: Ska man förvalta naturens mångfald för att ge naturvärden *tillbaka till naturen* eller *tillbaka till människan*, som på något sätt gått miste om den i dagens samhälle? Gudrun Kuhmunen uttrycker att mark och mångfald ska återlämnas till naturen. Ord som "arv" förekommer och Malin värdesätter till viss del ursprungslägen "där naturen fått råda i århundraden", innan människan var en faktor i landskapet. Vi är återigen tillbaka till en syn på naturen som ett moraliskt subjekt med rättigheter.

Det är intressant att notera att detta är förkroppsligat i Gudrun Kuhmunens naturesyn, där naturen ses mer aktivt som en handelspartner. I naturens samspel med människan förekommer således gåvor och gengåvor i en slags informell bytesekonomi. Detta synsätt förekommer ofta hos ursprungsbefolkningar runtom i världen och grundar sig i en tillbakablickande logik: vi ska återställa förlorad balans, eller fräntagna naturvärden, vilket också skulle kunna utläsas från Malin Sahlins naturesyn.

Hilda Runsten och Almqvist med fleras naturesyn lutar sig också, fast i mindre utsträckning, mot en tillbakablickande filosofi. Denna utgår emellertid inte från längtan till en oförstörd vild natur, utan handlar om en förlorad relation mellan människan och naturen. Människan behöver återförenas med naturen. Detta förekommer även i Gudruns resonemang, där tidigare generationers

naturrelation bör respekteras som en del av arvet man får.

Brukande aktörer som Fredrik Widemo och Hilda Runstens naturesyner ser till en utveckling framåt och framtida förutsättningar. Runsten pratar om hållbara framtidsscenarion, Almqvist med flera om kommande generationer, och Fredrik Widemo om utveckling mot ett mer hållbart samhälle. Det är värt att notera att få aktörer ser hållbarhet som en svart-vit fråga som antingen riktas tillbaka eller framåt. Malin Sahlin, till exempel, väddar också om att naturvärden ska bevaras åt kommande generationer såväl som om att naturen ska återställas.

Dessa gemensamheter är lovande. Bryan Norton, professor i miljöfilosofi, har utvecklat en konvergenshypotes som hävdar att enighet kan existera kring biologisk mångfald trots att anledningarna bakom *varför* man värdesätter biologisk mångfald kan skilja. Detta blir tydligt bland ovanstående artikelförfattare, som delar gemensamheter såsom personlig koppling och ansvarstagande gentemot naturen. Norton menar att det föranleder konsensus i policybeslut: vi vill alla bevara samma våtmarksområde, men med olika motiv. Jägaren vill försäkra sig om bestånd av sjöfågel för jakt; en grupp lantbrukare vill kunna sälja fågelskådning till besökare; djurvänner vill bevara habitatet för fåglarnas egen skull; och en annan skara vill skydda våtmarken så att den kan ingå i ett viktigt kvävekretslopp för framtida generationer. Extra värdefullt skulle det i så fall bli om vi utöver detta förutsätter att man kan vara både djurvän och jägare samtidigt, eller fågelskådare och stadsplanerare.

Våra skribenter har mycket gemensamt och talar samma språk. Men bakom detta ligger också olika normativiteter och definitioner av naturvärde, för vem, och från vilken tid. Att blottlägga dessa är minst lika viktigt som att belysa gemensamheter i naturesyner, då det kan visa oss på vilka specifika punkter skillnader uppstår som sedan kan komma att bli polemiska på en samhällsnivå.

Foto Per-Arne Klason

TEXT:
ERICA VON ESSEN,
POSTDOKTOR,
MILJÖKOMMUNIKATION,
INST. FÖR STAD OCH
LAND, SLU

Att kombinera olika perspektiv

Maoriskt inflytande på den nyzeeländska naturvården

Mänskligheten uppvisar en uppsjö av olika sätt att förhålla sig till naturen och naturresurserna i olika tider och olika kulturer. Vi klassificerar och kategoriserar – gör mening av – naturen och vår plats i skapelsen på varierande och ofta komplicerade sätt. I flera av de länder där det finns ett urfolk pågår processer att inkorporera urfolkens natursyn och kunskap i den officiella naturvården.

MAORISK NATURSYN

I den maoriska världsbilden hyser allt levande en andlig substans. Varje komponent i naturen äger både en fysisk och en andlig sida. Detta gäller människor och djur, alla växter och även vatten, skogar och landområden. Man kategoriserar vanligtvis inte andliga och icke-andliga värden på samma sätt som vi i västvärlden är vana vid, och även till synes profana företeelser som exempelvis talet, har inneboende andliga kvalitéer. Vatten är också klassificerat som "levande" genom att varje vattendrag, sjö och hav har en egen livsenssens, mauri, och vaktas av en taniwha, en andlig varelse med draklika drag. Jorden, Papatūānuku, är urmodern och en levande organism som fungerar som ett nätverk för alla livsformer och dess symbiotiska relationer. Hon upprätthåller liv och ger näring till allt levande. Hon ger människor mat och medicin, men även material till slöjdande

Att koppla samman olika sätt att förstå och använda naturen är ofta svårt och resultaten är varierande. På Nya Zeeland påverkas den nationella naturvården i hög grad av maorisk natursyn och praktik. Inte minst märks detta i det arbete som Department of Conservation (DOC) utför, på så väl nationell som regional nivå och både vad gäller policys och praktik. Det är alltid svårt att göra generella beskrivningar av en kulturs världsbild och tankesätt. Det finns risk för att framställningen blir en schablonbild – en stereotypisk skildring av något som i själva verket rymmer en mångfald av åsikter, förståelser, tolkningar och kunskaper. När den här texten beskriver en "maorisk natursyn" är det med nödvändighet en förenkling av verkligheten. I själva verket existerar något skiftande betraktelsesätt mellan individer och mellan olika maoriska grupperingar.

Foto: Annika Borg

TEXT: CARINA GREEN,
FORSKARE I
ANTROPOLOGI, CBM

Foto: Carina Green

och byggande. Många maorier har en djup andlig koppling till Papatūānuku.

Alla naturresurser räknas som en taonga, något mycket värdefullt, en skatt eller rikedom. Men även materiella saker som smycken eller förmögenhet kan vara en taonga, ifall de genererats från marken. Taonga är ett exempel på ett maoriskt ord som ofta förekommer i offentliga förvaltningsplaner. Ett annat sådant viktigt koncept i sammanhanget är kaitiakitanga, att beskydda, eller förvalta. Att sköta om och värna naturresurserna är av yttersta vikt i det maoriska samhället och att göra det på ett sätt som beaktar alltings enhet och andliga väsen, men detta betyder inte att man ska undvika att använda naturresurser eller att bruka jorden – tvärtom.

Även om de allra flesta maorier idag är kristna eller sekulariserade i likhet med många andra i västvärlden, så finns i vardagen för de allra flesta en natursyn som på ett självklart sätt grundar sig i den traditionella maoriska världsbilden. Det är en levande föreställningsvärld som ofta på ett naturligt sätt smälter samman med en typisk västerländsk livsstil. Det finns ett starkt ”protokoll” som omgärdar olika milstolpar i livet, men också mer vardagliga möten, träffar, kursaktiviteter, middagar, som kan innebära att man ber, sjunger eller ger gåvor i olika föreskrivna situationer. Det maoriska protokollet är tydligt inkorporerat i DOC:s organisation.

MÖTET MED STATLIG NATURSYN

En speciell paragraf i naturvårdslagen föreskriver att maoriska intressen explicit måste vägas in i alla beslut som DOC gör och att en öppen dialog med konsultationspraxis ska vara vägledande. Maorisk natursyn och praxis ska ges utrymme och inflytande. Som statstjänsteman inom natur- och kulturvårdsförvaltningen i Nya Zeeland finns alltså ett tydligt krav på att beakta maorisk natursyn i de beslut som fattas.

I den maoriska natursynen är det en ynnest att få använda naturens resurser och det är inte fel att människan har en aktiv roll i att nyttja resurserna för till exempel mat eller slöjdmaterial. Det är så man återkopplar till Papatūānuku, och bibehåller sin direkta förbindelse med henne. När det gäller just detta har den maoriska filosofin ofta stått i kontrast till det västerländska naturvårdsparadigmet som ibland förespråkar att avskärma och freda områden från mänsklig påverkan. I den maoriska logiken är detta inte

bara en skymf mot Papatūānuku, utan urholkar människors identitet och själva varande. För att beakta det maoriska synsättet används allt oftare ett maoriskt koncept, rahui, i naturvårdslagen. Rahui fungerar som en tillfällig fredad zon och kan ”läggas” på ett naturområde, en strand eller inom ett marint område. Skyddet gäller så länge man bedömer att det behövs, det kan betyda några dagar eller månader. Beslut om att anlägga en rahui och att återkalla den tas i dialog mellan DOC och ansvariga kaitiaki (maoriska förvaltare/beskyddare) och ibland också tillsammans med andra lokala intressegrupper.

Det är värt att poängteras att det typiskt västerländska sättet att förstå naturen och bedriva naturvård inte automatiskt betraktas som främmande i den maoriska världen. Många gånger finns det ingen motsägelser i att anamma både en västerländsk förståelse av naturen och en traditionellt maorisk. Men den maoriska påverkan på DOC:s arbete betyder exempelvis att en biologisk inventering, eller restaurering av ett ekosystem, omgärdas av maoriska ceremonier och former. Att använda maoriska koncept och till viss del praktik är en självklarhet i DOC:s arbete. Allt arbete som på någon vis innefattar maoriska intressen föregås av konsultation, dialog och bifall från maoriska företrädare.

Många gånger når man en lösning som alla är nöjda med, men inte alltid. Relationen mellan maoriska grupper och DOC är ofta ansträngd, trots – och kanske också på grund av – en gedigen dialog och samverkan. Men ur ett internationellt perspektiv måste man trots allt konstatera att landets urfolk har en stark påverkan på hur naturvård bedrivs och vilka grundläggande perspektiv som styr verksamheten. Här finns ett genuint försök att föra samman olika natursyn och att på allvar ge företräde för ett icke-västerländskt paradigme i naturvården. Mycket av det som har sitt ursprung i den maoriska natursynen blir sakta en del av ett allmänt nyzeeländskt tanke sätt och blir en naturlig del av den offentliga praktiken. Trots förekommande kritik bör den nyzeeländska naturvården på många sätt kunna fungera som en källa till inspiration för andra. Och kanske skulle vi här i Sverige kunna lära oss något av den nyzeeländska naturvårdsmodellen?

Foto: Carina Green

Rahui. En officiell skylt som signalerar att ett område är tillfälligt fredat. Ett exempel på hur maoriska begrepp och en maorisk natursyn inkorporeras i myndigheters arbete och i lagstiftningen.

Föregående sida: Taupo-sjön ligger mitt på Nordön. Sjön är mycket betydelsefull för de maoriska stammarna i området. Tuwharetoa-stammen äger sjöbotten och lufttrummet över sjön men själva vattnet i sjön är fritt tillgängligt för alla. Förhandlingar kring kommersiell verksamhet i och runt sjön sker mellan Tuwharetoa, myndigheter och näringsutövare.

Med naturen som levebröd och arbetsplats

Vi lär oss relatera till naturen utifrån den sociokulturella och fysiska miljö där vi föds och växer upp. Utifrån den formas vår natursyn, och detta är tätt sammanbundet med lärande.

Ofta framförs att människors instrumentella syn på naturen, framför allt i västvärlden, har varit avgörande för vår negativa påverkan på miljön. En lösning kan vara att ändra på vår uppfattning om naturen och oss själva. Men kan det vara så enkelt att människans natursyn styr vår relation till naturen? Min forskning visar att lärandet är en viktig komponent i hur natursyn formas.

Vi måste börja med frågan om vad natursyn är och vad som formar den. Natursyn kan definieras som uppfattningar som redogör för vad natur betyder för oss som individer och samhälle, mer specifikt vad natur är och vilka vi är i relationen till naturen.

Våra uppfattningar eller förståelser om naturen är ett resultat av lärandeprocesser som startas när vi föds – om inte tidigare – i kontakt med den sociokulturella miljö som vi är en del av. Många forskare menar att under människans första levnadsår formas natursynen, när naturen börjar ha en särskilt betydelse för oss. Vi börjar definiera den och ha en egen identitet i relation till den. Under dessa första levnadsår utvecklar människan empati för andra (inklusive andra livsformer), förståelse för dessa livsformers olikheter och likheter (taxonomi, till exempel vad som skiljer en katt från en hund eller ett får), och kritiskt tänkande och moralisk kompass (människans påverkan på naturen genom att kunna skilja på rätt och fel, till exempel varför man

inte skall skräpa ner i naturen, skada växter eller djur). Dessa tre aspekter verkar relevanta för att utveckla en positiv natursyn. Andra forskare menar att det finns ett instinktivt och biologiskt band mellan människan och andra livsformer som gör att människan söker närhet till sina nära naturmiljöer.

Under nästan tio år har jag forskat om människor som har yrkesmässiga relationer till natur, alltså som har naturen inte enbart som hem utan även arbetsplats. Dessa människor har lärt sig vad naturen är och vilka de är i relation till naturen genom att interagera med den.

Bland dessa småbrukare, som yrkesfiskare och jordbrukare som jag har träffat, hittar man människor som är födda och uppväxta i naturen. Som konsekvens av en tillgänglighet och närhet till naturen har de byggt en stark identitet (lokalt som "roslagenbo" eller "sturköbo", yrkesmässigt som fårbonde eller ålfiskare) och stark anknytning till platsen (landskap och allt som är en del av det, till exempel gård, hus, skog, hav, djur, växter, andra människor – familj och vänner). Natur betyder för dem frihet, glädje, kärlek, fina minnen, traditioner, kreativitet och strävan att göra ett bra jobb som matproducenter och förvaltare av sina förfäders verk och hårt arbete.

Man kan dock inte generalisera för mycket. Jag har också träffat småbrukare som mer ser sig själva som företagare, och som inte har samma nära

Foto: Annika Berg

TEXT:

DIANA GARAVITO BERMUDEZ,
POSTDOKTOR,
PEDAGOGIK, CBM

Kopplingen mellan människa och natur genom arbete kan visa sig på olika sätt och i olika tider. Oavsett yrke bland småbrukare är lärande centralt för hur deras natursyn utformats. Bland dessa människor för några vidare en familjetradition de lärt sig i barndomen, med stolthet och glädje. På bilderna: Äggbonde i Roslagen, som efter civilingenjörsutbildning och år utomlands tog över familjegården. Fiskesamhälle i Blekinge skärgård, där familjemedlemmar arbetar tillsammans. Honungsproducent i Roslagen, där hantverkskunnande och kreativitet är nyckelfaktorer.

Foto: Diana Garavito Bermúdez

koppling till naturen. De kan ofta tänka sig att byta jobb eller företag och har inte samma starka identitet kopplad till yrket eller platsen. Motsatsen finns också, det vill säga storstadsbor som på grund av ett starkt intresse för natur flyttat till landsbygden och sadlat om till bönder.

Min forskning visar att alla dessa människor har en natursyn som kan förklaras av deras familje- och barndomsbakgrund, deras identitet (yrkesmässigt och lokalt) och anknytning till naturen, samt att dessa aspekter hänger ihop med deras empati, taxonomiska förståelse och kritisk tänkande – som utvecklades under deras första levnadsår.

Som forskare i pedagogik är jag övertygad om att lärande är oerhört viktigt och avgörande för en positiv natursyn och att vi kan påverka natursyn genom lärande även i vuxen ålder. Såklart måste lärande också förstås som en komplex process där insikt, nyfikenhet och motivation är drivande krafter för såväl personlig utveckling som samhällsutveckling. Lärande är inte en enkel process med informationsinhämtande, utan en komplex förändringsprocess som involverar förståelse, uppfattningar, värderingar, attityder, känslor och identitet som kan leda till beteendeförändring på individ- och gruppnivå. Kan vi vända den negativa globala miljötrenden med hjälp av politiska lösningar där lärande kan leda till en mer positiv natursyn för hållbar naturanvändning, konsumtion och livsstil?

Foto från en yrkesfiskare i området.

Foto: Diana Garavito Bermúdez

Värdet av variation

Vilken roll spelar synen på vad som är naturligt för de etiska aspekterna på natursyn och naturvård? Naturligt är ett centralt begrepp i den miljöfilosofiska diskussionen, där man tittar på hur vi värderar biologisk mångfald, och vilka principer som bör vägleda arbetet med att bevara den.

Biologisk mångfald brukar beskrivas som den genetiska variationen hos individerna inom en art, variationen mellan olika arter och mellan olika naturtyper och landskap. Men hur bör denna variation värderas, och vilka principer kan vägleda de moraliska kraven att bevara biologisk mångfald?

I den miljöetiska debatten refereras ibland till biologen Paul L. Angermeier. Han menar, exempelvis i texten *Does biodiversity include artificial diversity?*, att biologisk mångfald bör vara ”naturlig”, det vill säga utan alltför omfattande mänsklig påverkan, även om denna påverkan skulle innebära ökad variation av ekosystem, arter, eller genetisk mångfald. Påverkan skulle i detta fall kunna vara aktiv inverkan på ett ekosystem för att öka dess artantal. Att lägga till arter eller andra biotiska element till vilda system skapar en form av artificiell mångfald, menar han. Angermeier menar alltså att biologisk mångfald är mer än att endast räkna arter, och det finns en farhåga att utan begrepp som naturlighet begränsas biologisk mångfald till att enbart öka artvariation, vilket utelämnar många andra skäl till varför vi tycker att natur är värdefullt. Ett alltför stort fokus på just variation riskerar att inkludera ”artificiell mångfald”.

Angermeiers farhåga delas till viss del av de som definierar värdet av natur som avhängigt förekomsten av mänsklig påverkan eller dominans. Miljöfilosofen Ronald Sandler definierar exem-

pelvis naturvärde som ”värdet av kontinuiteten av ekologiska processer och dessa processers produkter i den mån de är fria från mänsklig påverkan och design”. Nog finns det också, kan vi tycka, en värdeskillnad mellan en artrik urskog, relativt en planterad produktionsskog, en värdeskillnad som till viss del står att finna i att urskogens kontinuerliga utveckling, och den artrikedom som är produkten av denna utveckling, skett utan mänsklig påverkan eller avsikt.

VÄRDET AV RESTAURERING

Två miljöfilosofer som framhävs när det gäller naturvärde är Robert Elliot och Eric Katz. Redan på 1980-talet diskuterade de etiska aspekter av restaurering av naturområden, en diskussion som idag blir allt mer vanlig. I de talande titlarna *Faking nature: the ethics of environmental restoration* och *The big lie: human restoration of nature*, menar Robert Elliot i sin bok respektive Eric Katz i sin artikel att det finns såväl praktiska som principiella skäl att undvika restaurering, och istället fokusera allt starkare på en robust policy för bevarandet av existerande artrika naturområden. Det är ofta praktiskt omöjligt att återskapa ett naturområde, på grund av den komplexa dynamik mellan olika arter som gett upphov till ett ekosystem. Men utöver det är det svårt att välja vilken tidigare version av ett naturområde man egentligen ska återskapa. Det finns en

Foto: Annika Berg

TEXT:
PATRIK BAARD,
POSTDOKTOR
FILOSOFI, CBM

Historiebaserad naturlighet

- Naturlighet som är oberoende av människan.
- Naturlighet som avsaknad av avsiktlig mänsklig kontroll.
- Naturlig i kontrast till artefakt.

Urskog är skog som aldrig utsatts för mänsklig exploatering, som jordbruk och skogsbruk. I Skandinavien finns mindre partier kvar, i framför allt fjällområden.

Egenskapsbaserad naturlighet

- En naturlighet som *liknar* det som är oberoende av människan.
- En naturlighet som skulle kunna existera under andra förutsättningar.
- Naturlighet som tillhörighet.

Mongolisk vildhäst (Przewalskis häst) som hålls i hägn inför utsättning i Altin Emil National Park i Kazakstan. Arten dog ut i vilt tillstånd efter 1969, då den sista vilda hästen sågs.

Foto: Johnny de Jong, Torbjörn Ebenhard

risk att valet blir slumpmässigt. Vidare menar de att även om vi skulle lyckas, skulle området förlora i värde om vi vet att det är skapat av människor. Det vore, menar de, som att se på en vacker målning, bara för att få veta att det är en förfälskning. Även om varje penseldrag och färgnyans är detsamma som originalet, så är det ändå inte lika värdefullt som originalet. Det finns även en risk, menar de, att återskapande av naturområden blir en falsk försäkring, som inte påverkar orsaken till förlust av biologisk mångfald.

NATURLIG, NATURLIGARE, NATURLIGAST

Det kan finnas skäl att ha en mer nyanserad bild av naturlighet, och att tillåta att naturlighet och naturvärde inte är avhängigt mänsklig påverkan eller dominans. Den finska filosofen Helena Siipi har kategoriserat olika typer av naturlighet relaterat till biologisk mångfald, och delat upp dessa i två kategorier: historiebaserad naturlighet, och egenskapsbaserad. En historisk naturlighet är en naturlighet som är baserad på kontinuitet och långvarig frånvaro av mänsklig påverkan och

dominans. Egenskapsbaserade definitioner av naturlighet baseras mer på funktioner och likhet. Det vill säga att exempelvis ett ekosystem utför samma funktion, och har samma egenskaper, som det skulle haft om inte mänsklig påverkan hade varit påfallande, och kan vara naturligt även om det uppstått via mänsklig påverkan. Siipi skapar ytterligare kategorier av de två, som kan läsas om i rutan bredvid:

Vilken roll naturlighet, förstått som ”frånvaro av mänsklig påverkan och design”, spelar idag för att ge normativ och etisk vägledning är en central fråga. Intuitivt känner många att ett naturområde som är alltför påverkat av människor förlorar de egenskaper som vi associerar med naturområden - att det uppstått ur sig självt, utan mänskligt syfte, genom långvarig dynamisk kontinuitet och utveckling mellan arter. Men under antropocen blir mänsklig påverkan en fråga om grad. En egenskapsbaserad syn på naturlighet kan motivera en omsorgsfull naturvård, även om historisk kontinuitet till viss del bryts, en omsorg som är förenlig med mänsklig påverkan.

Läs mer

Siipi, H. 2017. Unnatural kinds: Biodiversity and human-modified entities' sid 125-138 i: Garson, J., Pluntsky, A., och Sarkar, S. (red.) *The Routledge handbook of philosophy of biodiversity*, London: Routledge

Hur många natursyner finns det?

eller:

Varför vi behöver klumpigare situationer

Beroende på de sociala sammanhang man lever och verkar i, exempelvis yrkesroll och gruppgemenskap, har man olika sätt att se på naturen, och fastnar för olika slags argument i debatten. Ett kulturteoretiskt perspektiv gör att man kan förstå de naturrelaterade intressekonflikterna mellan aktörer med olika natursyn.

Ett sätt att försöka förstå mångfalden i natursyn är med hjälp av *teori om sociokulturell bärkraft* (*theory of sociocultural viability*, oftast kallad *kulturteori*) som skapats av antropologen Mary Douglas och andra forskare. Teorin bygger på idén att våra synsätt på olika fenomen, eller vår världsbild om man så vill, går hand i hand med den sociala organisation som finns runt omkring oss. Det är viktigt att påpeka att relationen mellan den sociala organiseringen och vårt synsätt, eller världsbild, är dynamisk och verkar åt båda håll. Med utgångspunkt i denna kulturteori kan människor klassificeras i en fyrdelad typologi, där varje variant ger ett särskilt perspektiv på världen. Douglas typologi är således en sorts begränsad relativism där skillnader erkänns och begränsas till endast fyra varianter. Jag väljer att kalla dessa ”sociala solidariteter”, och vi kan benämna de fyra varianterna: *individualister*, *egalitärer*, *hierarkister* och *fatalister*. Förenklat kan man då säga att det finns fyra olika sociala konstruktioner av naturen. Det kan låta deterministisk att hävda att social organisation styr hur människor ser på naturen, men kulturteoretikerna argumenterar för att människor är medvetna om de olika perspektiv som finns och att de försöker skapa organisation på basis av dessa. Man kan se det som att man börjar i en solidaritet som kanske handlar om att man värnar om naturen just för att den är en obegränsad resurs för människor att nyttja. Sedan kanske man

inser att till exempel för många träd huggs ner på basis av denna logik vilket kanske gör att det blir det svårare att behålla idén om att naturen kan tåla vad som helst. Denna insikt kan göra att man ändrar sitt perspektiv och ansluter sig till någon av de andra solidariteterna som har ett annat sätt att se på naturen och dess existensberättigande. Denna ändring i synsätt brukar också göra att man organiserar sig annorlunda.

FYRA SÄTT ATT SE PÅ NATUREN

Figuren på detta uppslag illustrerar de fyra sätten att se på naturen. I varje bild är naturen representerad som en boll som rullar om någon knuffar till den. **Individualister** ser naturen som en tillgång och utgår från att naturen kan och ska klara mänsklig aktivitet, det vill säga att bollen alltid rullar tillbaka till startpunkten oavsett hur mycket man knuffar den. Man hittar ofta individualistiska sätt att se på naturen i till exempel utvinningsindustriernas beskrivning av naturen som något som är till för att användas av människan, och att den alltid kommer tillbaka i någon typ av jämviktsläge. Detta är ofta diametralt motsatt mot det **egalitära** sättet att se på naturen. För dem krävs det bara en mycket liten knuff för att skapa en katastrofal obalans och få bollen (i figuren) att tappa sitt jämviktsläge. Många miljöaktivister talar från den egalitära

TEXT:
BENEDICT SINGLETON,
POSTDOKTOR,
SOCIOLOGI, CBM

Fyra typer av natursyn

INDIVIDUALISTER

Naturen en tillgång.
Bollen rullar alltid tillbaka oavsett hur mycket man knuffar den.

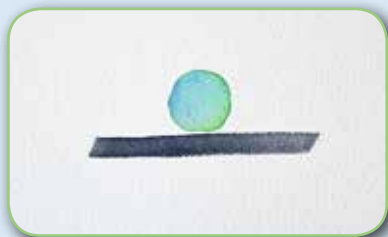
EGALITÄRER

Naturen obeständig.
Det krävs bara en liten knuff för att bollen ska hamna ur balans.

FATALISTER

Oberäknelig natur.
Det spelar ingen roll hur vi knuffar bollen, situationen förblir okontrollerbar och slumpmässig.

HIERARKISTER

Naturen tolerant.
Naturen är anpassningsbar inom vissa gränser, viktigt att behålla bollen i det mest gynnsamma läget.

solidariteten. **Hierarkisterna** skiljer sig genom att de ser världen som fullständigt mätbar och naturen som anpassningsbar inom vissa gränser. För dem är det viktigaste att hitta vägar för att behålla bollen i den ”positiva fickan” och göra så att bollen stannar på denna plats. Slutligen ser **fatalisterna** naturen som oberäknelig och som någonting som inte kan förutses eller styras. I denna natursyn spelar det igen roll vart vi knuffar bollen, responsen blir den samma, det vill säga situationen förblir okontrollerbar. Fatalisterna är ofta de med minst makt i olika situationer.

DYNAMISK TANKEFIGUR

Flera saker behöver sägas här: för det första är detta inte en teori om personlighetstyper – alla människor kan vara (och många är) av flera olika typer under olika perioder i sina liv (till och med under en och samma dag!). Dessutom finns typerna sällan i sin perfekta form. Det är också viktigt att poängtera att figuren bör förstås som dynamisk vilket betyder att människor kan ”byta plats” i figuren beroende på hur sammanhanget runt omkring ser ut och förändras. Det är heller inte så att en viss kunskapstyp alltid innebär en särskild solidaritet. Dessutom kan sättet att se på naturen drastiskt förändras så att de materiella förutsättningarna ändras vilket gör att människors syn på naturen ändras med dem.

MOT EN KLUMPIGARE FRAMTID!

En poäng med den kulturteoretiska ingången är att ingen av solidariteterna är bättre än den andra. Alla fyra missar delar av sanningen. Men ett kulturteoretiskt perspektiv gör att man kan förstå naturrelaterade intressekonflikter som bestående av flera aktörer med olika natursyn länkade till solidariteterna. En situation som innefattar intresser med liknande solidaritet är enligt kulturteori en ”elegan” situation. Det kan jämföras med en ”klumpig” situation där olika solidariteter finns med och reagerar konstruktivt på varandra. Enligt kulturteorin finns det en bättre chans att lösa problem om vi kan utnyttja kunskap från de olika solidariteterna, och vi bör föredra så kallade klumpiga institutioner och situationer framför eleganta. Kulturteori är därför inte behjälplig med att bedöma vilken natursyn eller solidaritet som har rätt i en viss situation, men kan däremot visa på vilka olika synsätt som finns, vilka röster som tystas och vilka som är dominerande. Förhoppningsvis kan teorin också visa vägen i strävan efter att ”göra situationer klumpigare” då det är just det som behövs. Som med många andra delar av samhällsvetenskapen, visar kulturteori att det alltid finns olika sätt att se på saker i en viss situation men med typologin blir synsätten inte överväldigande – istället (och förhoppningsvis) är de en del av resan mot den klumpiga framtiden.

Kulturteorins fyra natursyner (modifierad från Thompson 2008).

Mot en natursyn i balans

Om religionens roll i förhållningssättet till naturen

Efter århundraden av dikeskörningar i antingen exploatering eller romantisering, kanske vi nu ser ett nytt teologiskt förhållningssätt till naturen växa fram – där människan som skapad med-skapare har en roll som förvaltare med betoning på ömsesidighet i relationerna inom skapelsen, och där skapelsens integritet kan bli en ledstjärna.

För drygt tio år sedan planerade jag en seminarie-serie om natursyner. Min tanke var att till en början låta ett antal naturvetare reflektera över olika föreställningar och bilder av naturen som präglar just deras disciplin. De som svarade på min inbjudan företrädde kosmologi, fysik, biologi, neurovetenskap, antropologi och psykologi. Nästan alla delade intressanta resonemang om vanliga syner, modeller och bilder av naturen i sina respektive områden. Vi fick även veta ett och annat om hur dessa föreställningar hade påverkat forskningen, kritiserats och förändrats över tiden. Endast en av de tillfrågade svarade: ”Vet du, jag sysslar inte med bilder och föreställningar om naturen, jag sysslar med ’the real stuff!’”

Naturligtvis hade denne forskare delvis rätt: natur är alldeles bestämt ”real stuff”. Ändå kan vi inte göra det så lätt för oss. Olika natursyner leder till olika förhållningssätt och rentav till olika typer av forskning. Om vi ser på naturen som en organism – vilket var vanligt i förmodern tid – ser vi annorlunda på naturen och beter oss annorlunda än om vi ser naturen som ett obegränsat förråd för resurser som människan äger. Likaledes ger synen på naturen som något vilt som måste tämjas andra impulser än att betrakta den som en maskin som jobbar på med en (nästan) orubblig mekanik.

Teologin skapade goda förutsättningar för den moderna naturvetenskapens framväxt genom att kombinera den under renässansen återupptäckta grekiska filosofin med kristen skapelseteologi.

Många av de naturvetenskapliga pionjärerna stod kyrkan mycket nära. En del var präster. De kunde se sin forskning som en gudstjänst: ett sätt att bygga kunskapens rike som en återglans av Skaparens härlighet. Man läste om Gud både i naturens bok och i bibelns bok. De två böckerna var i harmoni med varandra. Naturens bok levererade illustrationerna till Bibelns ord om Guds vishet och härlighet.

Något hände när René Descartes på 1600-talet delade upp verkligheten i två radikalt skilda domäner – å ena sidan tanken, anden och idéerna och å andra sidan materian. Med den indelningen överläts materian helt åt naturvetenskapen medan anden reserverades för filosofin och teologin. I många stycken var denna arbetsfördelning effektiv. Det blev snabba framsteg på många områden. Men förlusten av en mer organisk verklighets- och natursyn hade också sitt pris. När verklighetens och naturens väv har rämnat blir det svårt att tänka och leva hållbart i ordets fulla bemärkelse: ekologiskt, ekonomiskt, socialt och andligt-existentiellt.

VILLOSPÅR

Istället blev det en del villospår. När världsalltet uppfattas som inget annat än ett jättelikt mekaniskt urverk blir Gud till en urmakare som i tidens begynnelse satte igång maskineriet och sedan drar sig tillbaka så länge det snurrar. Denna mekanistiska och deterministiska syn blev en förutsättning för den hämningslösa exploateringen av naturen.

Foto: Magnus Aronson

TEXT:
ANTJE JACKELÉN,
SVENSKA KYRKANS
ÄRKEBISKOP

By Wolfgang Sauber [GFDL (<http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html>) or CC BY-SA 3.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>)], from Wikimedia Commons

Sexismen spädde på och legitimerade i samma riktning. I programbeskrivningen för Royal Society – grundat 1660 och länge betraktat som den främsta av världens vetenskapsakademier – heter det: ”Naturen är kvinnan, som vetenskapsmannen ska betvinga. Han ska metodiskt och systematiskt avslöja moder Natur, blottlägga hennes hemligheter, intränga i hennes sköte och sålunda tvinga henne till fullständig underkastelse.” Eller mer poetiskt: ”Naturens vackra sköte exponeras för vår blick: vi ska ge oss in i dess trädgård, smaka dess frukter och tillfredsställa oss själva med dess rikedom.”

Gud flyttade in i känslan. Den materiella världen stod för själva verkligheten. Naturens bok och Bibelns bok hade tappat kontakten med varandra. Världsbilden föll isär: å ena sidan en skapelse som degraderats till profanerad natur som objekt, å andra sidan en religiositet reducerad till något subjektivt eller privat och därför inte särskilt relevant för de överlevnadsfrågor som vi nu står inför. Borta var den holistiska insikt som är så vackert formulerad i den bön om vishet som står att läsa här bredvid (Salomos vishet 7:15–22, 24; troligen nedskrivet under första århundradet före Kristus).

Just vishetens rörlighet kan vi ofta ha svårt med. Det är lätt att vi fastnar i våra fällor (paradigm på vetenskapligt språk) – som kan bli till rena fällor. Vi sårar på det som hör ihop – till vårt eget och naturens förfång.

UR SALOMOS VISHET 7:15–22, 24;

Må nu Gud hjälpa mig att klä min insikt i ord
och göra mina tankar värdiga hans gåvor.
Ty han är vägvisaren till visheten,
och det är han som leder de visa rätt.
Av honom beror både vi själva och våra ord,
all tankeförmåga och all yrkesskicklighet.
Det är han som har gett mig osviklig kunskap
om tingen:
Jag känner världens byggnad och elementens
verkningar,
tidsåldrarnas början och slut och förlopp,
solhöjdens växlingar och årstidernas skiften,
årens kretslopp och himlakropparnas ställningar,
djurens levnadssätt och vilddjurens lynnen,
andarnas våldsamma krafter och människornas
tankar,
växternas arter och rötternas hemliga krafter
– allt lärde jag känna, det dolda och det
synliga,
ty jag fick undervisning av visheten,
hon som med sin konst har format allt.
Ingenting är så rörligt som vishetens rörelse.

Foto: Annika Borg

Ett med skapelsen, och ändå med ett speciellt uppdrag, så möter vi människor oss själva på Bibelns första sidor.

HITTA BALANSEN

Än idag har vi svårt att få ihop verklighetens väv och hitta balansen i vår natursyn. Nog har vi på många sätt tagit oss upp ur den grova exploateringens dike – åtminstone i teorin. Men det händer att vi slinker ner i motsatt dike. En natursyn som endast fascinerar av finstämd balans och blundar för kampen om överlevnaden som ständigt rasar i naturen hamnar i romantiserandets dike. Varken det ena eller det andra är en framkomlig väg. Tennysson hade rätt med sitt ”nature red in tooth and claw”. Men det har även psalmdiktaren som låter oss veta att ”en vänlig grönskas rika dräkt har smukat dal och ängar”.

Med andra ord, en realistisk syn på naturen eller skapelsen har plats både för det heliga och för den brutala kamp som pågår varenda sekund där den ena levande varelsen äter upp den andra. Naturen bär sitt kors, liksom. En psalm av Anders Frostenson fångar detta i orden: ”Du som i alltets mitt har

ställt det kors där du ger ut dig själv ...” Det finns en korsmärkning av universum: stjärnor dör, ur stjärnstoft uppstår något nytt; stenhårda naturlagar; men också överskjutande liv, ett överskott av fantasi och kreativitet; rena slösaktigheten. Skapelse är ett risktagande, även för skaparen med stort S. I den kristna symbolvärlden står korset för det som utmanar det onda. Det är en protest mot det onda och ett löfte om ett slut på det onda.

Det är slående att naturen/skapelsen spelar en stor roll i många religioners tankevärld: relationen mellan skapare och skapelsen i de abrahamitiska religionerna; materians återvinning i karmaprocesen i hinduism och jainism; tonvikten på det ömse-sidiga beroendet av alla levande varelser i buddhismen; betoningen på vägen genom naturen i taoism och konfucianism. Trots detta har många religioner koncentrerat sig mer på individuell frälsning och livet efter detta än på skapelsens integritet. Religion har även använts för att driva på åt motsatt håll.

Inom den amerikanska kristna högern har man kunnat höra argument som: Jorden ska ju ändå gå under. Ju förr dess bättre, desto tidigare kommer Jesus tillbaka. Den dominerande trenden går dock åt motsatt håll mot "a greening of the worlds' religions". Sedan 1980-talet har till exempel Kyrkornas världsråd inspirerat kyrkor över hela världen med processen Rättvisa, fred och skapelsens integritet (JPIC).

VAD ÄR DÅ MÄNNISKAN?

Bibeln börjar med två skapelseberättelser. Den första speglar livsvillkoren nära havet och på bördig mark (Första Moseboken 1:1–2:4a). Där sveper en gudsvind – Anden – fram över kaosvattnen ur vilka Gud skapar ett kosmos av ordning som rymmer olika livsformer. Gud skapar människan till sin avbild, till man och kvinna, och ger dem det uppdrag att härska över djuren som ofta tagits som ursäkt för en hänsynslös exploatering av skapelsen. Sedan betraktar Gud sitt skaparverk och ser att allt är "mycket gott". Därefter vidtar en vilodag som Gud gör till en helig dag. Vilan, sabbaten, blir en helig del av skapelsen.

Den andra skapelseberättelsen utspelar sig i ökenmiljö (Första Moseboken 2:4b–25). Här är det stora undret inte att vattnet tämjs utan tvärtom: det stora skaparundret är vattenflödet som väller fram ur jorden. Först nu kan det spira och gro! Gud formar människan av jord från marken och blåser in liv genom hennes näsborrar. Och Gud planterar Edens trädgård och gör människan till trädgårds-mästare för att "bruka och vårda" den.

Ett med skapelsen, och ändå med ett speciellt uppdrag, så möter vi människor oss själva på Bibelns första sidor. Vi är gjorda av samma byggstenar som allt annat i universum. Poetiskt uttryckt, men också naturvetenskapligt korrekt, är vi alla byggda av stjärnstoft. Vi ingår i en sammanhållen livsväv. Skapelsen kännetecknas av ett ömsesidigt beroende mellan allt skapat och av ett gemensamt beroende av Gud, som med sin skaparkraft oavbrutet upprätthåller skapelsen.

Utifrån skapelseberättelserna kan människans roll beskrivas som förvalterskap. Förvaltare har i regel ett uppdrag på lång sikt. De kan ha långtgående fullmakter och stort ansvar men får aldrig glömma att det som de förvaltar inte är deras egendom. Det kommer en dag då resultatet av förvalterskapet ska redovisas. Ändå har vi under historiens gång många gånger hamnat fel med förvalterskapstanken. Den har fått legitimera samhällsordningar som kännetecknats av underordning och förtryck

i stället för gemenskap och samverkan. Den har använts för att försvara koloniala och hierarkiska strukturer som nekat dem som befunnit sig vid skalans nedre ände deras fulla värde: kvinnor, barn, djur, växter, mineraler. Förvalterskapstanken är med andra ord visserligen ett bra sätt att betona att vi människor är en del av skapelsen och har ett särskilt ansvar, men den kan inte fungera som enda modell för att tolka det ansvaret.

Ett antropocentriskt och individcentrerat perspektiv där människan sätts emot (resten av) naturen/skapelsen framstår därför som allt mindre hållbart. I nyare teologi talas i stället om människan som "skapad med-skapare". På ett utmärkt sätt fångar detta begrepp vår mänskliga dubbelhet. Vi är skapade, beroende, begränsade, förgängliga, små. Samtidigt är vi kreativa, både i vårt skapande och i vårt förstörande, uppfinningsrika i våra ständiga försök att tänja våra gränser och att, drivna av vår inneboende nyfikenhet, gå över gränsen mellan det som är för handen (det immanenta) och det som ligger därbortom (det transcendentia). På det viset är vi nog obotligt religiösa.

Sedan ett drygt halvsekel vet vi att mänsklig uppfinningsrikedom har gett oss möjligheten att med kärnvapen ödelägga skapelsen på vår planet. Om mänsklig uppfinningsrikedom och handlingskraft nu ger oss möjligheten att hejda klimatförändringarnas förstörande effekter vet vi ännu inte. Men synen på oss själva som skapade medskapare är i alla fall ett incitament för att mobilisera de bästa resurser som vi har utan att för den skull förneka vårt radikala beroende och våra gränser.

Med dessa tankar om människan och skapelsen har vi rört oss bort från en antropocentrisk livssyn som förnekar människans beroende och som ser den icke-mänskliga skapelsen som ett medel för att maximera mänsklig nytta. Vi har i stället slagit in på vägen till en livssyn som betonar ömsesidigheten och komplexiteten i relationerna inom skapelsen och mellan Gud och skapelsen, utan att för den skull ge upp människans särskilda roll och uppdrag. Detta möjliggör en realistisk och balanserad syn på natur och skapelse – ett hälsosamt alternativ till både en verklighetsfrämmande romantisering och en hänsynslös exploatering.

Dessutom går denna natursyn väl ihop med en vetenskapssyn som fullt ut räknar med komplexitet. När nytt kan uppstå genom så kallad självorganisation och tonvikten ligger på emergens snarare än design, kan traditionella tankar om naturen och människans roll i och gentemot den få en ny och spännande belysning.

Krönika: Göran Greider

Vi måste leva och tänka i svåra motsägelser

FÖR TIO ÅR SEDAN PLANTERADE JAG EN BOK I MIN TRÄDGÅRD.

Jag hade snott en liten planta i södra Sverige. Trädet har sedan dess bara vuxit till en halvmeters höjd – på torr sandjord nära Västerdalälven lever den i en svår exiltillvaro. Har den ökat naturvärdena i min trädgård? Ja, formellt ökade artrikedomen. Samtidigt uppreser sig annat i mig och säger nej: Den där boken är tvångsförflyttad, kidnappad. Den hör inte hemma i något ekosystem på mina breddgrader. Jag är fäst vid den lilla kämpande bokplantan, men den är definitivt mer ett uttryck för människans (min) tendens att blanda sig i det som brukar kallas för naturen.

Jag har aldrig riktigt gillat uttrycket biologisk mångfald. Det låter som ett av de där många naturvårdsbyråkratiska termerna som aldrig riktigt fäster i det allmänna medvetandet: Utdöendeskuld, naturvärde, hållbarhet. Jag står inte ens ut med ordet natursyn. Uttala det, och du har redan inrättat en värld där någon (ett subjekt) står och stirrar på ett objekt (en skog, en äng, en skalbagge). I själva ordet har redan grunden för exploatering lagts. Till och med den som säger sig vilja leva ”i harmoni med naturen” utgår från naturen som något utanför sig själv och glömmer alla sina tarmbakterier. Ord som natursyn, naturvärden eller (värst av allt) ekosystemtjänster uppstiger rakt ur den antropocentrism som utgör det centrala nervsystemet i vår

Jag står inte ens ut med ordet natursyn. Uttala det, och du har redan inrättat en värld där någon (ett subjekt) står och stirrar på ett objekt (en skog, en äng, en skalbagge).

civilisation. Den är oftast blind för sig själv: Om orangutanger eller vitryggiga hackspettar plötsligt förvärvade samma förmåga till självreflektion som oss, skulle de i sina studier av biologisk mångfald omedelbart klassificera *Homo sapiens* som en extremt invasiv art, ett skadedjur som varhelst den drar fram ödelägger övrig artrikedomen.

Termen ”biologisk mångfald” har en djupt artegoistisk komponent. Lusläser man FN:s konvention om biologisk mångfald är det uppenbart: ”... betydande investeringar behövs för att bevara biologisk mångfald och (det) finns förväntningar på ett brett spektrum av miljömässiga, ekonomiska och sociala fördelar av sådana investeringar.”

Investeringar? Ekonomiska fördelar? Utgångspunkten är oavbrutet den antropocentriska. Det där syns i våra ryggmärgsreflexer, till exempel i det faktum att människoskapade ängar och hagar värderas så högt. Även stridbara kämpar för levande gammelskog har ofta som ett viktigt argument för deras bevarande att de ger oss, dvs människor, upplevelser. Genom alla de bidrag jag läst i detta nummer ekar en i grunden oreflekterad antropocentrism. Men observera: Det är ingen anklagelse! Vi står alla begravda i denna antropocentrism.

Är det då motsatsen till antropocentrism som vi borde odla som ”natursyn” – alltså ekocentrism? Då blir ekosystemen det viktiga och människan en art bland andra. Men tänk den tanken till slut och den är skrämmande kuslig för all humanism: Biosfären skulle exempelvis må bättre om jordens

Eyes as Big as Plates # Agnes II (Norway 2012) © Karoline Hjorth & Riitta Ikonen

Var slutar en människa, och var börjar naturen – egentligen?

Konstnärssduon Riitta Ikonen och Karoline Hjorth utforskar i sitt gemensamma projekt "Eyes as big as Plates" människans tillhörighet till naturen. I en serie foton har de samarbetat med äldre människor från en rad länder runt om i världen, där de porträtteras i ett landskap, klädda i det som finns i naturen just där. Här är naturen både innehåll och kontext, och budskapet är att det inte är så mycket skillnad mellan människa och natur. På bilden Agnes från Norge.

befolkning halverades. Det finns forskare som anser att problemet med en generös flyktingpolitik är att den bidrar till att öka den rika världens ekologiska fotavtryck.

Jag tror att alla våra centrala ord och begrepp i denna tid är i rullning: natur, kultur, natursyn, människa. Antropocen, Människans tidsålder, har anlänt och vare sig vi anger startpunkten till den neolitiska omvälvningen, den industriella revolutionen, kapitalismens födelse eller till atomsprängningarna i Nevadaöknen så står det helt klart:

Homo sapiens påverkar nu planeten lika mycket som uppkomsten av cyanobakterierna en gång gjorde. Och vi kan på intet sätt ens avgöra i vilken grad vi kan betrakta människans dominans som något slags naturlig del av evolutionen! Och när den teknologiska singulariteten inträffat – med nya digitala arter! – ingår det i evolutionen?

Överallt syns konflikterna mellan biologisk mångfald och produktionskrav: I skogen, i rennäringen, i vargfrågan, i alla slags markfrågor – just nu sopas mycket mångfald bort när bebyggelsen i storstäderna förtätas. Påbud uppifrån förändrar själva vår förnimmelse av det som finns i skogarna:

För många är den vilda vargen idag ett sändebud från staten.

Bör alla arter och ekosystem skyddas överallt? Nej. Det är omöjligt. Med en världsbefolkning på över 11 miljarder en generation från nu går det inte. Det är den bistra sanningen. Vi kommer inte undan antropocentrismen – men: vi måste se den, vi måste med hjälp av det ekocentriska perspektivet anstränga oss att se hur vår egen artegoism är närvarande i allt vi gör och tänker för att kunna motverka och mildra den. Ta skogarna. Striden borde snarare stå kring hur stora och sammanhängande ytor som helt kan befrias från modernt skogsbruk och inte en kamp för varje tjäderspelplats överallt. Det politiska trycket bör riktas mot Sveaskog och storbolag och inte små skogsägare. Eller ta jordbruket, den andra stora boven som hotar biologisk mångfald: Vi måste tillbaka till fler sorter av alla odlingsväxter och minskad kemikalieanvändning men vi kan inte sluta odla med de störningar det alltid innebär.

Ord och begrepp är i rullning. Vi måste leva och tänka i svåra motsägelser! Och jag älskar den där lilla bokplantan.

GÖRAN GREIDER
ÄR FÖRFATTARE,
POLITISK DEBATTÖR
OCH CHEFREDAKTÖR
PÅ DALA-DEMOKRATEN

Föreställningar om naturen

– Hur hjälper de oss i naturvårdsarbetet?

Bland de bidrag vi kan läsa på föregående sidor, finns många olika sätt att se på naturen. Det är idéer kring hur naturen fungerar för livsuppehållet, och som inspirationskälla, vem naturen är till för, och vilken roll människan har i förhållande till den. Den natursyn man har utgör också grunden för vad vi värderar högt i naturen, det vill säga hur vi definierar naturvärde.

I det här numret av Biodiverse har vi bjudit in femton personer från olika organisationer som antingen beskriver sin natursyn eller, genom forskningsstudier, andras natursyn. Det vi har fått fram är en stor mångfald, och ett stort antal idéer kring vad natur är. Alla aktörer har dock inte kommit till tals. Vi har inte med några representanter från myndigheter eller andra statliga institutioner. Det statliga naturvårdsarbetet grundar sig också på en idé om vad naturen är, på vad som kan brukas och vad som bör bevaras. Staten har kraftfulla redskap som exempelvis naturreservat, Natura 2000-områden och fridlysning. Den statliga naturvårdsidén kommer till uttryck inom internationella konventioner, miljö kvalitetsmål och andra tunga dokument och processer. Som artintresserad biolog är det lätt att ta till sig och försvara den statliga naturvården. Att bevara alla arter känns viktigt, inte bara för dagens ekosystemtjänster som arterna producerar, utan också för att de ger oss valfrihet i framtiden. Arterna är som ett stort bibliotek, öppet för forskning och innovationer för all framtid. Men, hur går det ihop med alla andra idéer kring vad som är värdefullt att bevara?

finns olika slags natursyn, som påverkas av vad man tillskriver höga naturvärden? Eller beror det på att var och en av aktörerna bara kan acceptera ett enda sätt att se på naturen, nämligen sitt eget? Om vi skulle göra en liknelse inom konstvärden så skulle det betyda att vissa aktörer helt enkelt bestämmer vad som är en vacker tavla, sedan försöker få alla andra att rätta sig efter detta. Eftersom vi har demokrati kan man hävda att staten, det vill säga regering och riksdag, bör definiera naturvärden och bestämma vad som ska bevaras. De representerar hela svenska folket och besluten som fattas där bör respekteras av alla. Men det betyder inte att minoriteter kan köras över, utan att det ändå bör finnas utrymme för olika idéer. Forskningen kan inte ge svar på vad som är naturvärden. Det enda forskningen kan göra är att ge svar på hur man kan uppnå de naturvärden som någon bestämmer. Forskningen kan till exempel ge svar på hur många individer som behövs för att åstadkomma en livskraftig population av en hotad art, eller hur vi åstadkommer en långsiktig produktion av en viss gröda. Forskare kan också studera olika idéer kring naturvärden. Men vad som är ett naturvärde är en värdering, och kan aldrig forskas fram.

Ingen av våra inbjudna skribenter i det här Biodiversenumret har fel, alla har rätt. Naturvärde kan vara liktydigt med långsiktig och hög produktion av naturresurser som kan användas av människan eller produktion av sällsynta arter

Foto: Annika Borg

TEXT:
JOHNNY DE JONG,
FORRSKARE, EKOLOGI,
CBM

ACCEPTERA MÅNGFALD AV IDÉER?

Konflikter kring naturvård uppstår nästan dagligen och ger ibland upphov till långvariga processer, ilska, polarisering och en ineffektivitet. Varför är det så? Beror det på att vi inte ser att det

som bevaras och ger inspiration. Natursynen präglas av ens beroende av naturen, värderingar som formats under uppväxten, och kan var ett resultat av livslångt lärande. Att förvalta naturen tycks vara en urgammal tanke och begreppet ”hållbarhet” är inte så modernt som vi tror, men vad som avses med hållbarhet har varierat genom årtusenden.

NATURSYN FÖR NATURSKEPTIKER?

Det hävdas det att naturvister är hälsosamt och det är ett uttalat mål att många människor ska ha tillgång till naturen. Men vissa människor ger sig sällan eller aldrig ut i naturen, de tycker det är jobbigt, verkar farligt eller helt enkelt ointressant, jämfört med det urbana landskapet. Poeten Anna Axfors ger uttryck för detta i sin diktsamling ”Jag hatar naturen” där naturen framstår som främmande, svårtillgänglig och konstig.

*jag vet inte vilken buss man ska ta
för att komma till naturen och förresten har jag nog inte
rätt utrustning
jag äger inga stövlar
och jag vill inte gå till naturkompaniet
och köpa mig en
kåpa
eller vad det heter
det blir att man stannar inne
och lyssnar på hotel california
eller sweet home alabama*

Vilka värden krävs för att ge naturskeptikerna naturupplevelser? Kanske något helt annat än det som framkommit i det här numret av Biodiverse.

EFFEKTIV NATURVÅRD

Går det att minska konflikterna och få en effektivare naturvård? Ett första steg vore att alla tydligt definierar för varandra vad man menar med höga naturvärden och att alla parter inser att det inte finns en enda objektiv definition – vår natursyn skiftar beroende på vilka vi är och vad vi gör. Om en exploatör ska genomföra en miljökonsekvensbeskrivning bör staten tydligt beskriva vilka naturvärden som är viktiga och hur man definierar dem. Ett andra steg kunde vara att fundera på om vi är villiga att acceptera flera olika definitioner av naturvärde. Det skulle i så fall innebära en mängd olika förslag på hur landskapet ska behandlas. Alla förslag kan inte genomföras inom samma område (man kan inte både bevara och bruka en naturskog), men det kanske blir möjligt inom ett större sammanhängande landområde. Är kanske strategier på landskapsnivå, där alla olika viljor kan samsas, en tänkbar väg framåt för att minska konflikterna? Om så är fallet återstår ett antal andra frågor. Hur hanterar man till exempel äganderätt? De flesta anser att det är rimligt att den som äger mark också har ett stort inflytande över brukandet. Man måste också kunna hantera eventuella ekonomiska orättvisor som uppstår, och få alla aktörer i landskapet att känna delaktighet.

En blågrön pärla

Vad kan en artnörd ha för natursyn? Frågan gick till en tidigare anställd vid ArtDatabanken som till synes betraktar livet på jorden med samma ögon som Linné.

En blågrön pärla, svävande i rymden. En tunn hinna av liv. En enorm mångfald av liv som utvecklas, dör bort, och utvecklas igen. Om och om igen, över ofattbara tidsrymder. Allt till den mäktigt långsamma rytmen av jordens andetag. Halva året fylls norra halvklotet av grönska och atmosfären av syre, halva året tvärtom. Allt i en sakta växelverkan, eftersom södra halvklotets landyta är mycket mindre. Man kan faktiskt uttrycka det så: moder jord andas.

Och här går vi, den medvetna apan, i ett kort ögonblick, och betraktar alltsammans. Med förundran. En trollsländas fasettögon. En glaciär på ett fjäll. En mossas sporkapsel. Ditt eget pekfinger. Ju mer man tittar, desto mer förundrad kan man bli. Carl von Linné uttryckte det så här:

Vi människor, som skapats för att prisa och beundra Skaparen, kan och skall inte röras djupare än av att fromt betrakta alla dessa underbara verk, så vitt vi inte föredrar att vara överksamma åskådare. Om vi med större omsorg och uppmärksamhet förfinar våra sinnen genom idkandet av dessa vetenskaper skulle vi, förutom de nyttigheter som därav bleve följden, upptäcka att naturens hushållning är långt mer storslagen än vi dittills trott, och denna upptäckt skulle sporra oss till ännu djupare förundran.

Naturens hushållning är ett ämne av ett sådant omfång och en sådan värdighet att alla människor fick ägna allt sitt skarpsinne åt det om de ville avhandla det uttömmande från alla sidor. Jag har här endast med lätt hand vidrört ett brottstycke av det, ty ett helt liv skulle inte räcka till för att utforska en enda liten insekts underbara hushållning, levnadssätt och konstrika byggnad ens om man vore den mest skarpsynta och noggranna människa. Ty naturen är fulländad också i minsta del. Varje enskild art av allting skapat vore värd sin egen forskare.

Carl von Linné
Oeconomia Naturae 1749 i textbearbetning av Anders Piltz

Vetenskapen har utvecklat vår kunskap om hur livet fungerar, i olika kemiska och fysiska beståndsdelar, från arvmassan till världshaven. Vi vet så väldigt mycket mer nu. Och ändå är alltsammans i någon grundläggande mening ofattbart, bortom vår fattningsförmåga. En blommas doft: några molekyler som frigörs ut i luften. Samtidigt helt obegripligt: vad är det som händer, egentligen?

VÅR SYN PÅ NATUREN HAR FÖRÄNDRATS

Vad är människans roll i denna helhet? Kan vi leva i balans med vår omgivning, och de livsformer som finns där? Kan vi till och med göra det på ett sätt så att naturens rikedom stärks, istället för att utarmas? Det har funnits kulturer med djupt rotade föreställningar och värderingar kring människan som integrerad del i en värld man inte har rätt att råda över, utan bara delta i. Det har också funnits kulturer utan andra begränsningar än helt enkelt vad som är möjligt att göra. Går det att ta för sig mer än vad man själv behöver, då är det också rätt: naturen enbart som funktion och nytta för människan. Carl von Linné ger på många sätt uttryck för en slags förening av de två: naturen är gudomlig, och samtidigt möjlig att undersöka och utnyttja för människan. Sedan dess har den moderna västerländska kultur vi lever i förskjutits långt, i riktning mot det senare. Vart har det fört oss?

OCH BEHÖVER FÖRÄNDRAS IGEN

Förutsättningarna har ändrats enormt mycket sedan industrialismens genombrott, och inte minst sedan det som kallas ”den stora accelerationen” inleddes under 1950-talet. Från att ha påverkat omgivningen lokalt, har vi nu förändrat förutsättningarna för livet på jorden i en omfattning som ingen trodde kunde vara möjlig. Det finns beräkningar, baserade på total biomassa av däggdjur på jorden, som visar på den enorma förändringen. I förindustriell tid beräknades de vilda djuren på jorden till 2/3, de tama djuren plus alla människor till 1/3. Idag beräknas tamdjuren till 2/3, människor till knappt 1/3, och alla de vilda djuren till bara några få procent. Och det accelererar fortfarande, allt snabbare.

En del av orsaken är just synsättet på naturen därute, som någonting skilt från oss, och givet oss, att disponera. När vi nu steg för steg tvingas till allt mer grundläggande omvärderingar av vår kultur och civilisation, då handlar det också om hur vi ser på vilka vi är, som del av allt liv på jorden. Vi kan välja att fortsätta på den inslagna vägen, där vi anpassar våra resonemang och värderingar till vad som verkar gynna vårt samhälles ekonomiska

Nordlig grönliggmosa
Pinguicula vulgaris
Foto: Christopher Rejsborg

Foto: Roger Björkman

TEXT: HJALMAR CRONEBORG, TIDIGARE ANSTÄLLD PÅ ARTDATABANKEN SLU, NUMERA EGENFÖRETAGARE OCH BL.A. ORDFÖRANDE I SVERIGES MYKOLOGISKA FÖRENING.

nya publikationer

Upplevelser i Stockholms natur

av **Erik Hansson, Oliver Karlöf & Vide Ohlin**

Bokförlaget Polaris

Stockholm är en storstad av stål och betong, men mitt i city finns ändå oanade mängder fågelarter som Stockholms "betongskådare" gläds åt, trots trafik och buller. Men man behöver inte ta sig långt från Sergels torg för att hitta långt mer fridfulla naturpärlor, fyllda av spännande djur och växter. Faktum är att Stockholms län erbjuder över 320 naturreservat, två nationalparker och en helt unik nationalstadspark.

Upplevelser i Stockholms natur är en guide till Stockholms bästa naturupplevelser. Huvuddelen av boken ägnas åt porträtt av 27 olika lokaler, från sjön Erken nära Norrtälje till de sydligaste skärgårdsöarna utanför Nynäshamn. Utförliga kartor visar hur man hittar dit och var de bästa stigarna går, och i bild (bilderna

är fantastiska!) och text beskrivs de naturupplevelser som erbjuds. Här finns också en guide till de vanligaste arterna av däggdjur, fåglar, reptiler, groddjur, fiskar, småkryp, dagfjärilar, svampar och växter som förekommer i länet, med tips om var och när de kan ses, och om vad man kan behöva i form av utrustning och litteratur för att få ut så mycket som möjligt av ett besök.

Syftet med boken är att locka ut Stockholms boende och besökare, så att de får en chans att känna värdet av naturen, och helt enkelt må bra av att möta mångfalden. Därför är detta inte en bok för de redan frälsta, utan för nybörjare. Det krävs inga djupa kunskaper, dyr utrustning eller långa resor för att börja njuta av naturen, det är bara att hitta ut till närmaste grönområde.

TORBJÖRN EBENHARD

Vart tog du vägen, drottning Kerstis kråka?

av **Claes Siöstedt**

Bokförlaget Atremi

En bok som till största delen handlar om natursyn är den nyutkomna *Vart tog du vägen, drottning Kerstis kråka?* av Claes Siöstedt. Det är blåkråkan som döljer sig bakom det folkliga namnet. Anledningen lär vara att den ska ha dykt upp i Sverige först under drottning Kristinas regeringsår (1632–1654). Minns mitt eget första möte med den fascinerande blåkråkan i Grekland när jag under grek-turkiska krisen förrrade mig in i ett militärt skyddsområde på jakt efter nämnda färgglada fågel – militärpolisen var faktiskt oväntat förstående vad gäller fågelnördar med kikare och kameror med långa teleobjektiv.

I inledningen fantiserar författaren sig tillbaks till det svenska kulturlandskap som var för nära hundrafemtio år sedan – en tid då landskapet fortfarande passade fåglar som blåkråka, svartstork, mellanspett och dubbelbeckasin. Sedan dess har vi genom strukturrationalismens tidevarv skapat ett helt nytt Sverige där det inte längre finns plats för en mängd av det gamla kulturlandskapets karaktärsarter. Markanvändningsförändringen är en av de absolut viktigaste anledningarna till minskningen av arter som tidigare var allmänna.

En del av boken utgör en exposé med exempel på hur vi steg för steg har förintat det äldre hävdade, småskaliga mosaiklandskapet genom en framtidsvänlig tro på samhällets utveckling. Boken blir en romantisk tillbakablick över några av naturvårdens tillkortakommanden eftersom små enstaka skyddade områden inte skapar en tillräcklig grön infrastruktur för många av kulturlandskapets arter. Istället kommer sydländska generalister in i landskapet så artantalet ändå får ett tillskott, medan karaktärsarterna minskar i numerär och så småningom i artantal. Sista delen av boken utgörs av skildringar av de fyra arternas historik i Sverige sedda genom ögonen på en mängd naturforskare genom seklen, som exempelvis Carl von Linné, Sven Nilsson, Gustaf Kolthoff, Mårten Sjöbeck och Erik Rosenberg. Siöstedt skriver sakligt, engagerat och stilistiskt och boken är viktig och perspektivvidgande för den naturvårds- och landskapsvårdsinresserade – eller bara ändå för den intressanta läsningen!

HÅKAN TUNÖN

Prenumerera gratis inom Sverige! Skriv till biodiverse@slu.se.

Postadress: Biodiverse, CBM, Box 7016, 750 07 UPPSALA

Läs på nätet: www.biodiverse.se

